

Kielenhuollosta Skandinavian maissa

Oslossa pidettiin viime helmikuun 19. ja 20. päivänä Pohjoismaiden kielilautakuntien välinen neuvottelukokous, jossa minulla oli kunnia edustaa Suomen Akatemian kielilautakuntaa. Paitsi Suomea kokouksessa olivat edustettuina Tanska, Ruotsi ja Norja — Islanti ei ollut mukana. Seuraava selonteko Pohjolan maiden kielenhuoltotyön pyrkimyksistä ja organisaatiosta perustuu tällä matkalla saamiini tietoihin.

T a n s k a s s a on ylimpänä kieliasiaan auktoriteettina toiminut opetusministeriö. Ensimmäinen sen virallisesti vahvistama ohje oli 1872 ilmestynyt, SVEND GRUNDTVIGIN toimittama »Dansk Haandordbog med den af Kultusministeriet anbefallede Retskrivning», ja 1889 se julkaisi oikeinkirjoitusohjeet, joihin sittemmin on tehty vain suhteellisen vähäisiä muutoksia — tärkeimmät 1900, jolloin poistettiin verbien monikkomuodot, ja 1948. Vuonna 1920 opetusministeriö asetti oikeinkirjoitusvaliokunnan, joka pariin kertaan uudelleen organisoituna edelleen toimii, tehtävänäään valmistella ja ministeriön ratkaistavaksi alistaa oikeinkirjoituksen muutoksia koskevat kysymykset ja julkaista oikeinkirjoitussanakirjaa — sen toimitta-

jana on viimeksi ollut suuren Dansk Ordbogin päätoimittaja JØRGEN GLAHDER.

30-luvulta lähtien on Tanskassa kuten muissakin Skandinavian maissa vaikuttanut pyrkimys pohjoismaiseen lähentymiseen: oli herätty huomaamaan, mikä etu kullekin maalle oli se, että naapurimaissa ymmärrettiin sen kieltä ja että naapurien kieli oli ymmärrettävissä. »Se kieliyhteys, joka muinaisajasta asti on liittänyt Pohjolan kansoja toisiinsa, uhkaa hajota toisilleen käsittämättömiksi kieliksi. Vielä 1200-luvulla olivat ruotsi ja islanti suurin päin samaa kieltä. Nyt ei islantia enää ymmärretä oman maan ulkopuolella. Sama kohtalo uhkaa jokaista pohjoismaata. Kehitys käy niin hitaasti, että yksityinen sukupolvi ei huomaa, miten keskinäinen ymmärtäminen vaikeutuu. Sen vuoksi on mielenkiinto laajan kielialueen koossa pitämistä kohtaan yleensä vähäinen. Esiintyvät kielelliset kysymykset ratkaistaan muiden näkökohtien perusteella, ja huolenpito kieliyhteyden säilymisestä jätetään liian usein sivuun. Tätä kehitystä meidän täytyy pitää hyvin onnettomana.» Näin lausui Tanskan, Ruotsin ja Norjan hallituksille osoittamassaan vetoamuksessa Dansk Komité for Nordisk akademisk Samarbeide -nimisen elimen Kööpenhaminaan 1937 kutsuma kokous, jonka osanottajina oli näiden kolmen maan johtavia kielenhuoltajia ja jossa pohdittiin mahdollisuuksia kielellisen yhteyden turvaamiseen. Tämän pohjoismaisen ajatuksen keulamiehenä oli lakitieteen tohtori ja professori SVEN CLAUSEN. 1941 perustettiin »Dansk Forening til Nordisk Sprogøgt», jonka tarkoituksena, sääntöjensä mukaan, on »toimia käytännöllisellä ja tieteellisellä pohjalla tanskan kielen pohjoismaisen luonteen säilyttämiseksi ja edistämiseksi» ja siten lähentää sitä norjaan ja ruotsiin. Yhdistys haluaa siten »vastustaa oikeinkirjoituksen muutoksia, jotka etäännyttävät tanskan kirjakieltä Pohjolan muista kirjakielistä» ja »toimia sellaisten oikeinkirjoituksen uudistusten hyväksi, jotka tekevät sanakuvat enemmän yhdenkaltaisiksi». Yhdistys ei siis pidä ihanteenaan ääntenmukaista kirjoitustapaa. (»Vi læser i ordbilleder, staver os ikke gennem de enkelte ord.») Lisäksi se haluaa toimia »a) yhteisten sanojen (myös murre sanojen) elossa pitämiseksi, b) unohtuneiden, muissa Pohjolan kielissä elävien yhteisten sanojen käytäntöön saattamiseksi, c) samankaltaisten sanojen luomiseksi uusien ilmiöiden nimiksi ja d) toisista Pohjolan kielistä tapahtuvan lainauksen edistämiseksi. Lopuksi yhdistys haluaa toimia sen hyväksi, että tanskaa ruvettaisiin ääntämään entistä selvemmin.» Tämä viimeksi mainittu työ-sarka, joka tanskalaisten kanssa tekemisiin joutuvan ulkomaalaisen kannalta on perin tähdellinen, lienee kuitenkin vaikeasti raivattava. Esimerkkinä yhdistyksen tavoitteista mainittakoon, että se ajaa ruotsin tapaan muodostettujen lukusanojen käyttöä: *syvtito pro to og halvfjers* ('kaksi ja puolineljättä kertaa kaksikymmentä' = 72). Oikeinkirjoituksen alalla yhdistys saavutti

konkreettisia tuloksia, kun opetusministeriö sen esityksestä 1948 poisti substantiivien isot alkukirjaimet ja määräsi a:n korvattavaksi å:lla — molemmat uudistuksia, jotka lähensivät tanskaa norjaan ja ruotsiin. Vuodesta 1948 yhdistys on julkaissut aikakauslehteä »Vort Nordiske Modersmål». Yhdistyksen puheenjohtaja on lehtori MOGENS NISSEN, sihteeri rehtori AAGE BERTELSEN; yhdistyksen puitteissa toimii kaksi kielivaliokuntaa, toinen Kööpenhaminassa johtajina viimeksi professori L. L. HAMMERICH ja JØRGEN GLAHDER, toinen Århusissa johtajana professori PETER SKAUTRUP.

Uusin kielenvaalintaelin Tanskassa on »Den danske forening Nordens sprognævn», joka muodostettiin 1945, lähimpänä esikuvanaan Ruotsin kielilautakunta. Siinä on edustettuna kaikkiaan 18 eri järjestöä, mm. Tanskan kuninkaallinen tiedeseura, teknillisten tieteiden akatemia, Kööpenhaminan ja Århusin yliopistot, opetusministeriö, useita opettajayhdistyksiä, kirjailijaliitto, pappien yhdistys, yleisradio ja sanomalehdet, ja se tukee siis mitä laajimmalle pohjalle. Lautakunta ei kuitenkaan ole ryhtynyt toimintaan. Pian sen perustamisen jälkeen nimittäin ryhtyi ylin instanssi, opetusministeriö, harkitsemaan valtion kielilautakunnan perustamista. Norden yhdistys halusi välttää joutumasta sen tielle ja päätti asettua odottamaan opetusministeriön ratkaisua — jota ei ole tähän mennessä kuulunut.

Ruotsin kielen kirjoittajien muodollisena ohjenuorana on jo kauan ollut Ruotsin akatemian julkaisema sanaluettelo, ordlista, jonka ensimmäinen painos ilmestyi 1874. Aluksi sen seuraaminen oli kokonaan vapaaehtoisuuden varassa, mutta kun luettelon 6:nnessä, 1889 ilmestyneessä painoksessa oli toimeenpantu melko tuntuva ortografian uudistus (esim. qvinna > kvinna, magt > makt, der > där), siitä aiheutunut kirjavuus vaati mahditoimenpiteitä, ja akatemian kirjoitustapa määrättiin kouluissa noudatettavaksi. Muut viranomaiset olivat vanhoillisempia — vasta 1903 omaksuivat valtiopäivät uuden kirjoitustavan. Seuraava tärkeä oikeinkirjoituksen uudistus, joka toimeenpantiin 1906 (esim. af > av, öfver > över, hvilken > vilken, rödt < rött), ei lähtenyt akatemiasta, vaan sen määräsi koulujen noudatettavaksi kuningas valtioneuvoston esityksestä — kirkollisministeri FRIDTJUV BERG oli liikkeelle panevana voimana — ja akatemian sanaluettelo omaksui sen vasta myöhemmin. Nykyinen, virallisesti ohjeeksi määrätty luettelo on vuodelta 1950.

Varsinainen kielenhuoltoelin on »Nämnden för svensk språkvård», muodostettu 1944 »seuraamaan puhutun ja kirjoitetun ruotsin kielen kehitystä ja harjoittamaan kielen huoltoa», kuten sen säännöissä sanotaan. Siinä on 22 jäsentä, valitsijoinaan 15 viranomaista tai yhdistystä, nim. Ruotsin akatemia, kaunokirjallisuuden, historian ja muinaistieteen akatemia, tiedeakatemia, yliopistojen kansleri, kouluylivaltiohallitus, Dramatiska teatern, äidin-

kielenopettajien yhdistys, Svenska språkvårdsnämnden i Finland, Norden-yhdistys, kirjailijaliitto, sanomalehtimiesliitto, Samverkande bildningsförbunden, kansankorkeakouluyhdistys, yleisradio ja Tekniska nomenklaturcentralen. Koko lautakunta kokoontuu kerran vuodessa, työvaliokunta kerran kuussa. Työvaliokuntaan kuuluvat opetusneuvos NILS HÄNNINGER (puheenjohtaja), professori ERIK WELLANDER (»toimeenpaneva jäsen») — Riktig svenska-nimisen laajan, arvossa pidetyn kielenoppaan kirjoittaja — lehtori GÖSTA BERGMAN (sihteeri), rehtori ROLF HILLMAN ja professorit VALTER JANSSON ja ELIAS WESSÉN.

Lautakunnan työohjelmassa mainitaan sen lähimpänä velvollisuutena »niiden tehtävien tutkiminen ja määrittäminen, joita pohjoismaisten kielten eri suuntiin kehittyminen aiheuttaa pohjoismaisuuden kannalta ja jotka ovat toisaalta estäviä, tarkoituksena koettaa vastustaa kielten enempää loitontumista esim. yksipuolisten oikeinkirjoitusuudistusten vuoksi tai siten, että omaksutaan eri sanoja kulttuurikehityksen mukanaan tuomille moninaisille uusille käsitteille, toisaalta positiivisia, tarkoituksena lähentää pohjoismaisia kieliä toisiinsa sekä kirjoituksessa että puheessa».

Lautakunnan säännöt määrittävät sen tarkoitukseksi puhutun ja kirjoitetun kielen kehityksen seuraamisen ja kielenhuoltotyön harjoittamisen. »Lautakunta suorittaa tätä tehtäväänsä selvityksillä ja julkaisuilla, sekä kansantajuisilla että tieteellisillä, esitelmillä ja sanomalehtikirjoituksilla sekä muulla valistus- ja neuvontatyöllä.» Lautakunta pitää myös yllä kieli-toimistoa palvellakseen viranomaisia ja yksityisiä oikeakielisyys- ja kielenhuoltoasioissa. Lautakunnan jäsenet ovat pitäneet eri erikoisalojen edustajien kongresseissa ja kokouksissa esitelmiä pohjoismaisista kielistä ja ruotsin kielen huollosta. Prof. Wellander on kirjoittanut säännöllistä kielipalstaa Svenska Dagbladetiin, lehtori Bergman Nordens Tidningiin, ja eri lehdissä on vastattu oikeakielisyyskysymyksiin. Lautakunnan kulut on peitetty yksityisillä varoilla, mutta kuluva vuodeksi lautakunta on saanut käyttöönsä valtion määrärahan sekä lisäksi lahjoituksen kuninkaalta ja on muodostanut kielitoimistonsa vakinaiseksi laitokseksi nimeltä Institutet för svensk språkvård.

Lautakunta on toimittanut kokonaisen sarjan julkaisuja, jotka lueteltakoon tässä osoitukseksi aiheista, jotka askarruttavat Ruotsin oikeakielisyysmiehiä: Lindstam, Nordisk rättstavning (selonteko pohjoismaisten kielten oikeinkirjoituksen kehityksestä ja näkökohtia uudistusmahdollisuuksista); Bergman, Särsvenskt och samnordiskt (sanaluettelo niille ruotsalaisille, jotka joutuvat puhumaan tai kirjoittamaan pohjoismaisten naapurikansojen jäsenille); Wellander, Vi gå eller vi går? (esitys ruotsissa ajankohtaisesta ilmiöstä, verbin monikkomuotojen häviämisestä); Skrivregler (ohjeita pil-

kutuksesta, isojen ja pienten kirjainten käytöstä, tavujaosta, lyhennyksistä yms.); Bergman, Aktuella språkvårdsfrågor (esittelee lautakunnan suosituksia varsinkin sanaopin alalta); Uttalsordlista (yleisiä sääntöjä ja luettelo ääntämykseltään horjuvista tai muuten vaikeuksia tuottavista sanoista); Ingers, Sydsvenskt riksspråk (tutkielma Etelä-Ruotsin sivistyneestä puhekielestä); Holm, Nytt osh gammalt i svenska Akademiens ordlista (1950 ilmestyneen ohjeluetelon periaatteiden selvittelyä), Wennerberg, Teknikens språkvårdsfrågor (Tekniska nomenklaturcentralenin johtajan esitys edustamansa laitoksen kokemuksista ja pyrkimyksistä); Wessén, Tradition och förnyelse inom språket (esitys vanhan ja uuden taistelusta kielen kehityksessä ja sen aiheuttamista tyylikysymyksistä); Språkvård (juhlakirja, julkaistu lautakunnan 10-vuotispäiväksi).

Norja on, kuten tunnettua, kaksikielinen maa: valtakunnassa on kaksi virallista kieltä, riksmål eli bokmål ja landsmål eli nynorsk. Norjan vanha kirjakieli sulautui maan 1380 jouduttua Tanskan yhteyteen vähitellen tanskan kieleen, josta tuli Norjankin virallinen kieli ja ylempien säätyjen puhekieli — tosin ääntämykseltään ja osin sanastoaltaankin vahvasti erikoislaatuksena. Sen jälkeen kun Norja 1814 oli eronnut Tanskasta, nämä erillaisuudet tietenkin yhä lisääntyivät. Mutta kuitenkin Norjassa oli piirejä, joissa tämä tanska-norja tunnettiin vieraaksi — erosihan se melko jyrkästi varsinkin maalaisväestön puhekielestä. Kun sitten IVAR AASEN 1853 julkaisi teoksen »Prøver af landsmaalet i Norge», hän sai innokkaita kannattajia, ja niin maassa pian oli kaksi kansalliskieltä. 1885 ne julistettiin virallisina kielinä tasa-arvoisiksi. Nykyään noin 2/3 norjalaisista on bokmål, 1/3 nynorskin käyttäjiä.

Aluksi kielet olivat varsin jyrkästi toisistaan eroavia. Sitä mukaa kuin kuitenkin kummallakin taholla alettiin ymmärtää, että kilpailijakieli oli jäävä elämään, ja kaksikielisyyden käytännölliset haitat alkoivat tuntua, vahvistui virtaus, joka pyrki lähentämään kieliä toisiinsa. Bokmáliin omakuttiin epätanskalaisia, norjalaisen puhekielen mukaisia muotoja ja nynorskiin taas muotoja, jotka olivat ominaisia bokmålille ja myös norjalaismurteille, mutta joita nynorsk ei aluksi ollut käyttänyt. On tehty kolme suurta kielen uudistusta, 1907, 1917 ja 1938, jotka kaikki ovat merkinneet bokmål »norjalaistumista» ja nynorskin lähentymistä bokmáliin. Näissä uudistuksissa on toteutettu ns. valinnaisten muotojen järjestelmää: on määrätty sallittavaksi vapaus käyttää useissa tapauksissa kahta rinnakkaista muotoa, toista »moderaattia» — vanhaa, kieliä erottavaa — ja toista »radikaalia», kielille yhteistä. Näin on asteittain kaadettu useita raja-aitoja. Kuten TRYGVE BULL mainitsee lentokirjasessaan »Skal vi alltid ha to språk i Norge», viime vuosisadalla kirjoitettiin bokmåliksi: *Nu haver vi faaet en bro syd i bygden*; Ivar

Aasen kirjoitti: *No hava me fenge ei bru sud i bygdi*. Nykyään voidaan kirjoittaa: *Nå har vi fått ei bru sør i bygda*, ja se on sekä bokmålia että nynorskia, lisäksi vielä puhekieltä suurimmassa osassa Norjaa.

Mutta nämä pyrkimykset lähentää kieliä toisiinsa ovat nostattaneet myös vastarintaa, ja kiivasta vastarintaa, molemmilla tahoilla, ehkä kuitenkin kiivainta bokmålin puolella, missä traditiot ovat vanhemmat ja uudistukset siis pahemmin loukkaavat tyylytunnetta. Kiiivaillaan, että Norjan kirjakielet halutaan väkisin vääntää synteettiseksi »samnorskiksi». Bokmålin puolella esim. on erityinen järjestö Riksmålsforbundet vaalimassa kielen puhtautta, ja on perustettu jonkinlaisia taistelujärjestöjä (Foreldrebevegelsen ja Foreldreaksjon) pitämään huolta siitä, että oppikirjat ilmes-tyvät mahdollisimman »moderaatteina». Nynorskia taas tukee Det norske Samlaget -niminen yhdistys.

Norjan kielilautakunta, Norsk språknemnd, perustettiin valtiopäivien aloituksesta 1951. Siinä on 30 jäsentä, 15 kummastakin leiristä, ja ne nimit-tää kuningas 12 eri laitoksen tai yhdistyksen esityksestä: yliopistojen, kansan-opistojen, seminaarien, oppi- ja kansakoulujen, kirjailijaliiton, sanomalehti-miesliiton, yleisradion, opetusministeriön ja Det norske Samlagetin — Riks-målsforbundet on kieltäytynyt asettamasta edustajaansa. Puheenjohtaja on vuoroin kummastakin leiristä, ja lautakunnalla on kaksi vakinaisesti palkat-tua sihteeriä, yksi kumpaakin kieltä varten. Työvaliokunnan nykyinen kokoomus on seuraava: päätoimittaja ALF HELLEVIK (puheenjohtaja) — Norsk ordbok -nimisen suuren sanakirjan päätoimittaja — professori D. A. SEIP (varapuheenjohtaja), lehtori TRYGVE BULL, professori JOHS. A. DALE, rehtori GUSTAV NATVIG PEDERSEN ja konservaattori HÅVARD SKIRBEKK. Sihteerit ovat lehtori EINAR LUNDEBY (bokmål) ja lehtori INGVALD TORVIK (nynorsk).

Kielilautakunta on neuvoa antava elin, jonka on määrä tieteellisen tutkimuksen pohjalta antaa hallitusvallalle neuvoa ja opastusta kieliasioissa ja tässä tehtävässään edistää Norjan kahden kirjakielen lähentymistä kan-sankielen pohjalla — niin määrätään sen johtosäännössä. Edelleen sen tulee antaa ohjeita oikeinkirjoituskysymyksissä, edistää terminologian yhte-näisyyttä kummassakin kielessä, tarkastaa ennen käyttöön hyväksymistä kaikki oppikirjat — tämä on erittäin tärkeä ja varmaan varsin kiusallinen tehtävä, sillä eri piirien käsitys siitä, mikä on oleva valinnaisten radikaal-lien ja moderaattien muotojen suhde, eroaa toisistaan jyrkästi — palvel-la viranomaisia, julkisia laitoksia, lehdistöä ja yleisöä selonteoilla, kielikurs-seilla yms. Sen tulee myös olla yhteistoiminnassa muiden pohjoismaiden vastaavien laitosten kanssa. — Huomattakoon erityisesti kielten jatkuvaa lähentämistä koskeva kohta. Pyrkimys yhteen kirjakieleen on siinä saanut

virallisen vahvistuksensa. — Mainittakoon vielä, että jokaisessa Skandinavian maassa on erityinen elin hoitamassa tekniikan terminologian kehitystä: Norjassa »Rådet for teknisk Terminologi», perustettu 1938, Tanskassa »Centralrådet for teknisk Terminologi» ja Ruotsissa »Tekniska nomenklaturcentralen», molemmat vuodelta 1941.

Kuten havaitaan, kielenhuoltotyö on kaikissa kolmessa maassa ohjautunut melko samanlaisiin uomiin. Joka maassa on — päinvastoin kuin Suomessa — hallitusvallan vahvistamat kielinormit. Vain Tanska on toistaiseksi vailla virallista kielitoimistoa. Joka maan kielenhuoltoä sävyttää pyrkimys pohjoismaisen yhteyden ylläpitämiseen ja parantamiseen.

MATTI SADENIEMI

Le »service de la langue» dans les pays scandinaves

Au Danemark, c'est le Ministère de l'Instruction publique qui depuis 1872 fixe les normes de l'orthographe. En 1941 fut fondé, pour le rapprochement du danois et des autres langues nordiques, Dansk Forening for Nordisk Sprogøgt (Association danoise pour le service des langues nordiques). En 1945, la société Norden (celle du Danemark) créa Den danske forening Nordens sprognævn, commission pour le service de la langue, qui cependant n'a pas fonctionné, la création d'une commission officielle étant en perspective.

En Suède, l'emploi de la langue est guidé par un répertoire de mots publié par l'Académie suédoise; la première édition en parut en 1874 et un décret ministériel oblige écoles et autorités à s'y conformer. L'organe proprement dit du service de la langue est Nämnden för svensk språkvård (1944), commission représentant plusieurs institutions et associations et tenant un bureau de renseignements pour des questions de langue. Cette année, une subvention de l'Etat lui a permis de se stabiliser, sous le nom de Institutet för svensk språkvård.

Au cours de quelques dizaines d'années, les deux langues nationales de la Norvège, le *bokmål* et le *nynorsk* (langue livresque et «le nouveau norvégien» se sont rapprochées de telle manière que dans les réformations de 1907, 1917 et 1938 certaines formes facultatives ont été acceptées comme étant communes aux deux langues. Une commission linguistique officielle fut nommée en 1951. Les deux langues y sont représentées, et son programme comprend aussi le rapprochement des deux langues. La commission a un bureau linguistique permanent.

Chacun des trois pays possède aussi un institut veillant au développement de la terminologie technique: en Norvège, Rådet for teknisk terminologi (1938), au Danemark, Centralrådet for teknisk Terminologi (1941) et en Suède, Tekniska nomenklaturcentralen (1941). — Dans chacun de ces pays, le travail pour le service de la langue porte aussi sur l'unité linguistique de la Scandinavie.

MATTI SADENIEMI